

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ผู้สูงอายุเป็นกลุ่มประชากรที่มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และมีการเจริญเติบโตเร็วกว่าประชากรทั้งหมดและในทุกภูมิภาคของโลก โดยจำนวนผู้สูงอายุในปัจจุบันเพิ่มขึ้นจากเมื่อ 50 ปีที่ผ่านมาถึง 3 เท่า และจะเพิ่มขึ้นอีก 3 เท่าใน 50 ปีข้างหน้า (Department of Economic and Social Affairs, 2002) ในปี 2010 ประชากรที่มีอายุ 65 ปีและมากกว่ามีจำนวนประมาณ 543 ล้านคน (Population Reference Bureau,2011) สำหรับในปี 2040 คาดว่าประชากรโลกที่เป็นผู้สูงอายุจะมีจำนวนเพิ่มเป็น 1.3 พันล้านคน (ร้อยละ 14 ของประชากรโลก) และในปี 2050 ประชากรโลกที่มีอายุ 60 ปีและสูงกว่า จะเพิ่มเป็น 2 พันล้านคน คือ เพิ่มจากร้อยละ 11 เป็นร้อยละ 22 โดยประชากรกลุ่มนี้ได้เพิ่มขึ้น 10.4 ล้านคน ตั้งแต่ปี 2007 เฉลี่ยเพิ่มขึ้นวันละ 30,000 คน ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ (The Demographics of Aging...,2009) สำหรับประเทศไทย มีจำนวนและสัดส่วนของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยในปี 2545 ผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 9.4 และจากผลสำรวจครั้งล่าสุดปี 2550 พบว่าผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 10.7 โดยเป็นชายร้อยละ 44.6 และเป็นหญิงร้อยละ 55.4 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551) ซึ่งการที่จำนวนผู้สูงอายุมีมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งประเทศนั้น ทำให้ประเทศไทยได้ก้าวสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุ (Aging society) แล้ว ซึ่งในปัจจุบันจำนวนประชากรสูงอายุของไทยมีประมาณ 7.4 ล้านคนและคาดว่าจะเพิ่มเป็น 17.7 ล้านคนในปี พ.ศ. 2573 (สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์, 2552) นอกจากนี้ แนวโน้มของประชากรยังมีอายุที่ยืนยาวขึ้น อันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางการแพทย์ ซึ่งอายุขัยเฉลี่ยของประชากรโลกทั้งสองเพศ คือ 70 ปี และเพศชายมีอายุขัยเฉลี่ย 68 ปี ส่วนเพศหญิงมีอายุขัยเฉลี่ย 72 ปี (2011 World Population Data Sheet. 2011)

สังคมปัจจุบันนอกจากจะก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุแล้ว ยังเป็นสังคมแห่งเทคโนโลยีสารสนเทศอีกด้วย (Selwyn, 2004) ซึ่งบุคคลในสังคมยุคนี้จำเป็นต้องมีทักษะและความสามารถด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และต้องมีโอกาสในการเข้าถึงและใช้สารสนเทศได้อย่างเท่าเทียมกัน ทั้งนี้เนื่องจาก เทคโนโลยีสารสนเทศมีอยู่ทั่วทุกหนทุกแห่ง มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชีวิตในปัจจุบันและอนาคต และกำลังเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต โดยเฉพาะคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ การดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ การ

นันทนาการและการใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และยังเป็นเครื่องมือเสริมความสามารถของบุคคลและเป็นสิทธิของบุคคลที่จะเติมเต็มศักยภาพของตนอีกด้วย (Hendrix and Sakauye, 2001) อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีสารสนเทศไม่ได้จำกัดเฉพาะคนรุ่นใหม่ หรือเฉพาะเด็กและคนวัยหนุ่มสาวเท่านั้น แต่เทคโนโลยีสารสนเทศมีความสำคัญต่อทุกคนรวมทั้งผู้สูงอายุด้วย โดยเฉพาะเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ต เป็นเทคโนโลยีที่มีความเติบโตรวดเร็วมาก และได้กลายเป็นสิ่งจำเป็นและมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตมากยิ่งขึ้น ปัจจุบันมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ตประมาณ 1,966 ล้านคนจากประชากรทั้งโลก คิดเป็นร้อยละ 28.7 โดยทวีปเอเชียมีจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตมากที่สุดถึง 825 ล้านคน (คิดเป็นร้อยละ 42 ของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั้งหมด) (Internet World Stats, 2010) ส่วนประเทศไทย พบว่า มีผู้ใช้คอมพิวเตอร์ 14.45 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 24.5 และมีผู้ใช้อินเทอร์เน็ต 7.08 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 12.0 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2548) ปัจจุบันผู้สูงอายุเป็นกลุ่มที่มีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศจำนวนน้อยกว่า และจัดว่าเป็นกลุ่มที่ล้าหลังเมื่อเทียบกับประชากรกลุ่มอายุอื่นๆ ทั้งที่ประชากรกลุ่มนี้เพิ่มจำนวนสูงขึ้น ดังเช่นในสหรัฐอเมริกา ประชากรที่ใช้อินเทอร์เน็ตมีจำนวนร้อยละ 65 และพบว่า เป็นผู้สูงอายุที่ใช้อินเทอร์เน็ตเพียงร้อยละ 15 เท่านั้น (Cambell and Wabby, 2003)

เนื่องจากความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นปัญหาสำคัญในสังคมสารสนเทศหรือสังคมดิจิทัลปัญหาหนึ่ง ซึ่งความแตกต่างระหว่างผู้ที่มีสารสนเทศ (have) กับผู้ที่ไม่ มีสารสนเทศ (have not) เกิดจากปัจจัยหลายประการ อาทิ ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐานของเทคโนโลยีสารสนเทศ ปัจจัยด้านประชากร ปัจจัยด้านนโยบายของรัฐ และปัจจัยด้านผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตและคุณภาพการให้บริการ (दनุวศิน เจริญ, มปป.) ปัจจุบัน ผู้สูงอายุถือว่าเป็นส่วนหนึ่งความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีรายได้ต่ำ และอยู่ในชนบท กล่าวคือ ความสามารถในการเข้าถึงสารสนเทศและการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศของผู้สูงอายุจะต่ำกว่าคนกลุ่มอื่น เนื่องจากผู้สูงอายุในปัจจุบันเป็นผู้ที่เกิดมาก่อนความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ จึงทำให้ขาดโอกาสในการเรียนรู้เทคโนโลยีสารสนเทศในช่วงวัยที่ศึกษาเล่าเรียน ซึ่งแตกต่างกับเด็กในยุคปัจจุบัน นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังขาดโอกาสในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุต้องดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมสารสนเทศ และคาดว่าผู้สูงอายุจะมีชีวิตภายหลังการเกษียณต่อไปได้นานถึงร้อยละ 20-25 ของอายุทั้งชีวิต ดังนั้น ผู้สูงอายุจึงต้องเป็นผู้ที่สามารถใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและเข้าถึงสารสนเทศได้ด้วยตนเอง และหากผู้สูงอายุมีความสามารถดังกล่าว จะช่วยลดภาระของสังคมในการช่วยเหลือและดูแลผู้สูงอายุลงได้ระดับหนึ่ง สำหรับในประเทศไทย นโยบายการส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ จะเน้นกับกลุ่มประชากรในวัยเรียนมากกว่ากลุ่มอื่น และยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุเท่าใดนัก นอกจากนี้ สังคมยังมักมองว่าผู้สูงอายุไม่มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์หรืออินเทอร์เน็ต

(ตามไปดูผู้เฒ่าไฮเทค ใครว่าผู้สูงอายุ...แก่เกินเรียน. 2550) ในส่วนของผู้สูงอายุเอง ก็พบว่า ส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักและให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีสารสนเทศมากนัก ทั้งที่เทคโนโลยีสารสนเทศกลายเป็นส่วนสำคัญและมีบทบาทต่อการดำรงชีวิต

ประเทศไทยกำลังเผชิญกับปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุเช่นเดียวกับประเทศอื่นๆ จากผลการศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุไทย ในปี 2550 พบว่า ผู้สูงอายุมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 58.8) เป็นผู้สูงอายุวัยต้น (60-69 ปี) และเป็นผู้ที่อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาล ร้อยละ 71.4 สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่ามีจำนวนผู้สูงอายุมากที่สุด (ร้อยละ 33.6) และจังหวัดขอนแก่นยังเป็นหนึ่งในห้าจังหวัดที่มีจำนวนผู้สูงอายุมากที่สุดด้วย และยังพบว่า ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่คนเดียวตามลำพังในครัวเรือนมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น (ร้อยละ 7.7) ซึ่งแสดงว่า ผู้สูงอายุที่จะถูกละเลยหรือถูกทอดทิ้งจะมีเพิ่มมากขึ้น สถานะดังกล่าวยังนำไปสู่ความเสี่ยงกับความเหงาและจิตใจที่ห่อเหี่ยวอีกด้วย (Smith,2010) นอกจากนี้ ผู้สูงอายุยังต้องเผชิญกับปัญหาหลายด้าน อาทิ ด้านสุขภาพ ด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น และรวมถึงปัญหาเกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและโอกาสในการเข้าถึงสารสนเทศ ดังนั้น ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจึงต้องให้ความสำคัญในการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับสถานการณ์นี้อย่างจริงจัง (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2551) เพื่อเป็นการลดช่องว่างดังกล่าว และ เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุไทย โดยการเพิ่มช่องทางให้ผู้สูงอายุได้เข้าถึงข้อมูลข่าวสารและได้ติดต่อกับสังคมภายนอก ทั้งนี้เนื่องจากการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศจะช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุให้ดีขึ้น มีความปลอดภัยมากขึ้น มีความสะดวกสบายมากขึ้น และสร้างความลำบากให้กับลูกหลานน้อยที่สุด นอกจากนี้ การเข้าถึงสารสนเทศยังจะช่วยสร้างอำนาจและความเชื่อมั่นตนเองให้กับผู้สูงอายุ ตลอดจนเพิ่มความมีสติในการควบคุมตนเองด้วย ดังนั้น การกระตุ้นและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุตระหนักถึงความสำคัญและใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง

เนื่องจากผู้สูงอายุของไทยส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชนบท และมีการศึกษาระดับประถมศึกษา จึงมีความรู้ความเข้าใจ และโอกาสในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศน้อย นอกจากนี้ ยังขาดโอกาสในการเรียนรู้เทคโนโลยีสารสนเทศอีกด้วย ดังนั้น การส่งเสริมให้ผู้สูงอายุใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ จึงต้องเน้นเรื่องการเรียนรู้ของผู้สูงอายุเป็นสำคัญ จากการสำรวจงานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุกับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ พบว่า มีการวิจัยในประเด็นดังกล่าวเพียงเล็กน้อย และยังไม่ปรากฏการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศของผู้สูงอายุในชนบท เพื่อให้มีข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดนโยบาย และการวางแผนพัฒนาผู้สูงอายุให้มีความสามารถในการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างเท่าเทียมกัน

การศึกษาถึงการเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตของประชากรกลุ่มผู้สูงอายุจึงเป็นสิ่งจำเป็น

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพการเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุในชนบท
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุในชนบท
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุในชนบท

คำถามการวิจัย

1. ผู้สูงอายุในชนบทมีการเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตอย่างไร
2. ผู้สูงอายุในชนบทมีปัญหาและอุปสรรคในการเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตอย่างไรบ้าง
3. มีปัจจัยอะไรบ้างที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุในชนบท

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเฉพาะผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในชนบท และเป็นศึกษาเฉพาะพื้นที่ในชุมชนตำบลขามป้อม อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น ทั้งนี้เนื่องจากบ้านขามป้อมมีลักษณะเป็นชุมชนชนบท ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ห่างจากจังหวัดขอนแก่นเป็นระยะทาง 36 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอพระยืนเป็นระยะทาง 7 กิโลเมตร เป็นชุมชนที่ผู้สูงอายุ มีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมต่างๆในชุมชนอย่างเหนียวแน่น อาทิ กิจกรรมทางศาสนา การดูแลสุขภาพ และกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรม เป็นต้น ในด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ชุมชนแห่งนี้สามารถเข้าถึงและเชื่อมโยงกับระบบเครือข่ายสารสนเทศได้โดยสะดวก ในด้านการเรียนรู้ ชุมชนแห่งนี้มีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนที่เข้มแข็ง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนมีห้องคอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศของชุมชน และผู้สูงอายุก็เป็นกลุ่มหนึ่งที่มีความสนใจต่อเทคโนโลยีสารสนเทศ

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลในชุมชนบ้านขามป้อมซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไปทั้งชายและหญิงและมีสัญชาติไทย

การเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต หมายถึง ความสามารถและโอกาสในเรียนการใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ตของผู้สูงอายุเพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ อาทิ การกำหนดกลยุทธ์และการจัดทำแผนและโครงการเพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุในด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ การจัดบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ตลอดจนการหาแนวทางให้บุคลากรกลุ่มนี้มีการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศให้มากขึ้น เป็นต้น นอกจากนี้ ผลการศึกษายังจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานเกี่ยวข้องในเชิงธุรกิจและเศรษฐกิจอีกด้วย เนื่องจากผู้สูงอายุเป็นกลุ่มประชากรมีจำนวนถึง ร้อยละ 10.7 ของประชากรทั้งหมด เป็นกลุ่มประชากรที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น และยังเป็นกลุ่มประชากรที่มีกำลังซื้อกลุ่มหนึ่งด้วย ดังนั้นผู้สูงอายุจึงน่าจะเป็นกลุ่มผู้ใช้อินเทอร์เน็ตกลุ่มใหม่ที่มีความสำคัญ